

Scripta manent

У цэнтры ўвагі — слоўнікі

Да XV Міжнароднага з'езда славістаў аддзелам рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі арганізавана выстаўка «Лексічнае багацце роднай мовы», на якой прадстаўлена каля 100 аичинных слоўнікаў XVII—XXI стст.

Адкрывае экспазіцыю «Лексикон славеноросский», які быў выдадзены ў Куцейне (пад Оршай) у 1653 г. Гэта слоўнік выдатнага ўкраінскага пісьменніка Памвы Бярынды, асновай для якога паслужыў першы беларускі друкаваны слоўнік Лаўрэнція Зізання 1596 г. Упершыню «Лексикон славеноросский» быў выдадзены ў Кіеве ў 1627 г., у кнігазборы ЦНБ НАН Беларусі — другое выданне слоўніка Памвы Бярынды. Прадмову да яго на старабеларускай мове напісаў грамадскі і рэлігійны дзеяч, кіраўнік Куцейнскай друкарні Іаіль Труцэвіч. Ён паведаміў пра неабходнасць праз 26 год перавыдаць «Лексикон», таму што ён «потребный и пожитечный многим». У свой час гэта быў самы вялікі слоўнік у Беларусі. Дарэчы, ён універсальны: двухмоўны, тлумачальны, этымалагічны, энцыклапедычны. У першай яго частцы тлумачацца словы славянскага паходжання,

у другой — уласныя імёны «от еврейского, греческого же и латинского, и от иных языков начинающаяся».

Выданні XIX ст. прадстаўлены на выстаўцы слоўнікамі ў выглядзе дадаткаў да этнаграфічных, гістарычных, географічных і нават пэтычных апісанняў Беларусі. Сярод іх — прыжыццёвыя выданні твора Яна Чачота «Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy w mowie Sławianu-Krowickiej, s postrzeżeniami nad nią uczynionemi» (Песні сялян з-над Нёмна і Дзвіны, некаторыя прыказкі і ідыёмы ў мове славяна-крыўскай...) (1846) і даследавання Еўдакіма Раманава «Материалы по исторической топографии Витебской губернии» (1898).

«Лексикон славеноросский», Куцейна, 1653 г.

У экспазіцыі адзін з найлепшых слоўнікаў свайго часу — «Словарь белорусскаго наречия» Івана Насовіча (1870). Гэта слоўнік універсальнага характару, у яго складзе больш як 30 тысяч слоў беларускай мовы сярэдзіны

XIX ст. з тлумачэннямі, якія даюць багатае ўяўленне пра матэрыяльную і духоўную культуру беларусаў. Слоўнік да гэтага часу застаецца ўнікальным зборам беларускай лексікаграфіі.

Лексікаграфічны бум, што адбыўся ў 1920-я гады ў беларускім мовазнаўстве, адлюстроўваюць шматлікія слоўнікі розных памераў і разнастайнага зместу. Сярод іх — «Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік» Максіма Гарэцкага (Вільня, 1921) і вялікі (каля 60 тысяч лексем) «Расійска-беларускі слоўнік» Мікалая Байкова і Сцяпана Некрашэвіча (Мінск, 1928).

Выклікаюць цікавасць 24 выпускі «Беларускай Навуковай Тэрміналогіі» (Мінск, 1922 — 1930), падрыхтаваныя спецыялістамі па розных галінах ведаў і супрацоўнікамі тэрміналагічных камісій Інбелкульту. У сувязі з рэпрэсіямі

1930-х гг. супраць вядучых вучоных Беларускай акадэміі навук гэта праца не была завершана. Характар моўнай палітыкі пэўнага часу адбіваўся і на складзе слоўнікаў. Іх змест у 1920-х гг. (калі ў краіне ішоў працэс беларусізацыі) адрозніваўся ад напаўнення слоўнікаў 1930—50-х гг., калі намяціўся курс на «зліццё моў», што прывяло да павелічэння колькасці запазычаных з рускай мовы.

На некаторых слоўніках захаваліся экслібрысы, уладальніцкія і дарчыя запісы вядомых дзеячаў культуры Беларусі, сярод іх — кнігі з асабістых бібліятэк мовазнаўца Браніслава Эпімах-Шыпілы, публіцыста і педагога Івана Краскоўскага. Завяршаюць экспазіцыю шматлікія сучасныя «лексіконы», якія па-ранейшаму «патрэбныя і пажытачныя многім». Яны дапамагаюць далучацца да назапашаных ведаў, садзейнічаюць пашырэнню кантактаў і спрыяюць удасканаленню літаратурнай мовы.

Алена ЦІТАВЕЦ,
загадчык сектара кнігазнаўства аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі НАН Беларусі